

RUBRIKY PRO ŽENY V ČESKÝCH DENÍCÍCH 20. LET 20. STOLETÍ: PŘÍPAD LIDOVÝCH NO- VIN A SPOR O KONCEPCI ŽENSKÉ RUBRIKY POD VEDENÍM MARIE FANTOVÉ A MILENY JESENSKÉ (1927–1930)

// **Women's Columns in Czech Newspapers of 1920's: Lidové noviny and a Dispute over Women's Column's Philosophy under its Two Editors: Marie Fantová and Milena Jesenská (1927–1930)**

Lenka Penkalová

FSV UK, Praha

ABSTRACT

Specialized columns for female readers (so called women's pages) were an integral part of many newspapers in interwar Czechoslovakia. These columns played important role in boosting careers of lots of young female journalists that had otherwise only minimal chance to get a job in a newsroom. In this paper I look into development of women's page in Lidové noviny between years 1927–1930. More specifically I summarize major editorial changes that occurred in connection with personnel politics of newspaper management. Exteremely interesting is to follow a clash between two leading editors – Marie Fantová (1893–1963) and Milena Jesenská (1896–1944) – in 1929. Thanks to a score of so far unpublished documents coming from Lidové noviny archive we have an opportunity to see conflict between two journalist not only on personal level but also on strictly professional level of two competing attitudes to writing for women.

KEYWORDS

newspapers in Czechoslovakia – interwar Czechoslovakia – women's pages – female journalists – Lidové noviny (newspaper) – Marie Fantová (journalist) – Milena Jesenská (journalist)

Dějiny médií první republiky jsou v českém odborném diskursu obecně poněkud opomíjeným tématem, zvláště se to pak týká tištěných médií, především deníků. Ačkoli v posledních dvaceti letech vyšla celá řada publikací, které vývoj československých a českých médií mapují, stále neexistují práce, které by spolehlivě a do hloubky zkoumaly vývoj jednotlivých periodik, žánrů nebo rubrik v letech 1918–1938. K dispozici tak stále nemáme například pojednání o významných deníkových či časopiseckých titulech, a to včetně klíčových médií, jakými pro první republiku byly například *Lidové noviny*, *Národní politika* či *Národní listy*.¹ Chybí také podrobnější studie zaměřené na užší tematiku: na vývoj deníkového zpravodajství, jeho obsahové a formální proměny, na vývoj tiskářských technologií, grafiky nebo obchodní strategie jednotlivých titulů.

¹ Stranou ponechávám obvykle nepřiliš faktograficky spolehlivé a zpravidla nepublikované studentské diplomové práce a rovněž svou povahou spíše populárně naučné publikace, jakou je kupříkladu kniha Jiřího Pernese o *Lidových novinách* (Pernes 1993).

Domnívám se, že právě v této oblasti mají čeští historici médií obrovský handicap, který se projevuje nejen ve srovnání se zahraničím, ale také při výzkumu současných médií, který často nelze opřít o solidní poznání historického kontextu. Ve své nedávno dokončené doktorské práci jsem si proto jako téma zvolila právě prvorepublikový denní tisk, lépe řečeno jednu jeho drobnou součást. Zaměřila jsem se na deníkové rubriky pro ženy ve 20. letech 20. století a pokusila jsem se popsat jejich genezi v českém prostředí, jejich vznik a vývoj v jednotlivých listech, jejich autorská, obsahová a formální specifika a jejich postavení v rámci novin.

Chtěla jsem ukázat, že i takto konkrétně zaměřený historický výzkum² může být velmi cenný nejen sám o sobě, ale také pro poznání celku a že snaha nahlédnout dějiny tištěných médií induktivně, „zdola“, skrze jeden vybraný jev, je nejen relevantní, ale také přínosná. Sledujeme-li totiž vývoj médií kupříkladu na mikroúrovni osobních vztahů uvnitř redakcí prostřednictvím dochovaných pamětí a korespondence, nebo třeba na úrovni rozboru jednotlivých textů, můžeme dospět k hlubšímu pochopení změn na makroúrovni, tedy například změn layoutu, personálního obsazení redakcí či zaměření textů.

Pro demonstraci funkčnosti tohoto přístupu jsem se v rámci této studie rozhodla popsat fungování rubriky pro ženy v *Lidových novinách* v letech 1927 až 1930, kdy v tomto listu došlo za poměrně dramatických okolností ke změně na postu vedoucí redaktorky – Marii Fantovou³ nahradila Milena Jesenská.⁴ Díky snaze rozkrýt, co za personálními změnami v rubrice stálo, proč k nim vedení redakce přistoupilo a proč vzbudily takovou pozornost, jsem získala velmi cenné informace o rubrikách pro ženy obecně. O tom, jaký význam jim noviny připisovaly, jak je utvářely či jak s nimi zacházely kupříkladu coby s nástrojem boje s konkurencí.

-
- 2 Studie je koncipována jako historická práce, jež stojí primárně na klasickém sběru pramenů, jejich kritice, analýze a interpretaci. Částečně jsem využívala i biografickou metodu, která se na určitý historický jev dívá očima přímého aktéra. Vzhledem k velmi malému objemu sekundární literatury jsem se obracela zejména k primárním pramenům. Základem byla podrobná rešerše *Lidových novin* a dalšího denního a periodického tisku daného období (*Národní listy*, *Pestrý týden*, *Eva* atd.), dalším cenným zdrojem byl *Archiv Lidových novin*, který se nachází v *Moravském zemském archivu* v Brně. Z něj jsem čerpala informace o praktickém fungování redakce, administrativě, personálních a finančních otázkách, a také z osobní korespondence redaktorů, včetně hlavních akterek studie. Další související korespondenci cituji z osobních fondů *Literárního archivu Památníku národního písemnictví* v Praze a z vydaných souborů – to je zejména případ Mileny Jesenské. Využívala jsem také vzpomínkových knih Bedřicha Golombka a Jaroslavy Vondráčkové a v neposlední řadě se co se týče kontextu odkazuji na svou disertační práci, která téma ženských rubrik pojednává širěji.
 - 3 1893–1963, novinářka, překladatelka. Absolventka gymnázia Minerva. Dcera architekta Josefa Fanty (1856–1954), sestra překladatelky Evy Horlivé (1896–1987). Jako novinářka začínala roku 1919 příležitostnými příspěvky pro deník *Tribuna*, v letech 1921–1922 spolupracovala s *Módní revue*. V letech 1922–1929 byla vedoucí módní rubriky v deníku *Lidové noviny*, kde psala pod šifrou Ma-Fa. Ve 20. letech svými texty přispívala i do dalších periodik, mj. do magazínů *Elegantní Praha* a *Gentleman*, týdeníků *Pestrý týden* a *Přítomnost* či do nakladatelského občasníku *Rozpravy Aventina*. Po odchodu z *Lidových novin* v roce 1929 se věnovala výhradně překládání.
 - 4 1896–1944, novinářka, překladatelka, editorka. Dcera známého lékaře, neteř spisovatelky Růženy Jesenské. Absolventka gymnázia Minerva. Jako žurnalistka začínala v módní rubrice deníku *Tribuna*, od roku 1921 vedla jeho samostatnou přílohu *Módní revue*. V letech 1923–1929 pracovala jako vedoucí redaktorka pro ženskou hlídku *Národních listů*, v letech 1929–1930 řídila tutéž rubriku v *Lidových novinách*. Roku 1927 stála u zrodu týdeníku *Pestrý týden* a ve 20. letech přispívala i do mnoha dalších periodik, například do *Světozoru*, *Elegantní Prahy*, *Gentlemana* či *Evy*. Kromě žurnalistiky se věnovala také překládání, především z němčiny, a jako editorka vedla v nakladatelství Topič jednu z jeho edičních řad. Ve 30. letech opustila práci v denících, spolupracovala s časopisy *Žijeme*, *Tvorba* a komunistickým *Světlem práce*. Roku 1937 nastoupila do Peroutkova týdeníku *Přítomnost*, kde si jako autorka udělala jméno sérií tematických reportáží z předválečného československého pohraničí. Kvůli úzkým kontaktům s tvůrci odbojového časopisu *V boj* byla roku 1940 zatčena a později internována v koncentračním táboře Ravensbrück, kde v roce 1944 zemřela.

Střet dvou autorských přístupů k psaní rubriky pro ženy také mnohé vypovídá o novinářkách, které se této oblasti deníkové žurnalistiky věnovaly. Psát o autorkách ženských rubrik však zároveň znamená psát o vůbec prvních českojazyčných deníkových žurnalistkách. První ženy novinářky totiž v novinách vesměs začínaly právě jako redaktorky ženských rubrik neboli módních hlídek, jak se jim tenkrát kvůli převažujícímu tématu obecně říkalo.

Například Olga Fastrová,⁵ jež je považována za první profesionální novinářku v českých zemích, byla do *Národní politiky* v roce 1907 přijata právě na místo vedoucí redaktorky ženské rubriky – a v této pozici zůstala tři desetiletí, až do konce své aktivní žurnalistické kariéry v roce 1936. V rubrice pro ženy začínaly i další velké osobnosti ženské meziválečné žurnalistiky – nejen Milena Jesenská a Marie Fantová, ale také Zdena Wattersonová,⁶ Staša Jílovská⁷ či Olga Vojáčková.⁸

Ačkoli jde dnes s výjimkou Jesenské o poměrně neznámá jména, jsou to přesto autorky, jež byly ve své době velmi známé a respektované. Autorky, jichž si redakce cenily a svěřovaly jim prestižní úkoly.⁹ Skrze ně lze proto pochopit i to, jak se v prvorepublikovém Československu utvářelo povolání ženy-žurnalistky a co znamenalo zaměstnávání prvních žen pro samotná média.

1. Rubriky pro ženy jako úspěšná obsahová inovace

Myšlenka nabídnout na stránkách deníku pevný prostor určený ženskému publiku se poprvé objevila v druhé polovině 19. století ve Spojených státech, v souvislosti s *novou žurnalistikou (New Journalism)*. Jedna z obsahových novinek, kterou zavedl

-
- 5 1876–1965, začínala ve čtrnáctideníku *Divadelní listy*, který vedl její manžel Otto FASTER. V letech 1904–1909 byla redaktorkou ženského časopisu *Vesna*. Pro *Národní politiku* pracovala od roku 1907 do roku 1936. Kromě toho přispívala i do dalších periodik, jakými byly časopisy *Světozor*, *Ženské listy* či *Ženský svět*.
 - 6 1890–1980, překladatelka, novinářka. Dcera sociologa Břetislava Foustky, sestra spisovatele Jiřího Foustky. Absolventka gymnázia Minerva. Od roku 1919 do roku 1921 redaktorka módní rubriky *Tribuny*, ve 20. letech žila v USA a přispívala do deníků *České slovo* a *Národní listy* či do týdeníku *Pestrý týden*. Od roku 1929 vedla rubriku pro ženy v deníku *Prager Presse*. V letech 1930–1931 psala filmové recenze pro krátce vycházející kulturní měsíčník *Prospekt*, během 30. let však přispívala i do dalších periodik, například do revue *Žijeme*. Po roce 1945 se věnovala výhradně překladatelství z angličtiny.
 - 7 1898–1955, překladatelka, editorka, novinářka. Absolventka gymnázia Minerva. Dcera lékaře a hudebního skladatele Ladislava Procházky, vnučka vydavatele *Národních listů* Julia Grégra. Jako novinářka začínala v deníku *Tribuna*, který roku 1919 otiskl její překlady a poté ji angažoval jako externí autorku rubriky *Moda*. Od roku 1921 do roku 1925 vedla jako odpovědná redaktorka *Módní revue*, samostatnou přílohu *Tribuny*. V letech 1922–1923 vedla módní rubriku v měsíčníku *Salon*. V letech 1926–1927 pracovala v redakci týdeníku *Pestrý týden*, v roce 1927 byla autorkou melantrišského týdeníku pro ženy *Hvězda československých paní a dívek* a v letech 1928–1936 hlavní redaktorkou módy čtrnáctideníku *Eva*. V letech 1929–1930 redigovala časopis *Osvobozeného divadla Vest pocket revue*. Ve 20. letech přispívala také do deníkových rubrik pro ženy v *Národních listech* a *Lidových novinách* (zejména roku 1926). V letech 1931–1938 byla redaktorkou Ottova slovníku naučného nové doby, po druhé světové válce pracovala jako úřednice na ministerstvu informací.
 - 8 1897–?, novinářka, dcera významného moravského žurnalisty Jana Jančí (1866–1928), manželka malíře Františka Vojáčka. Pod šifrou O-ja se věnovala výhradně psaní o módě a životním stylu. Roku 1925 se stala odpovědnou redaktorkou týdeníku *List paní a dívek* a o dva roky později nastoupila jako editorka módní rubriky v *Lidových novinách*. Z nich roku 1928 přešla do měsíčníku *Salon* a souběžně přispívala do časopisu *Lada-Modní svět*. V roce 1937 se stala vedoucí redaktorkou módní hlídky v *Národní politice*.
 - 9 Ačkoli zde není prostor tuto tezi podrobně dokládat, lze zmínit například to, že tyto novinářky byly velmi slušně finančně ohodnocené – Marie Fantová pobírala ve 20. letech v *Lidových novinách* plat 2 500 Kč, což byla suma, již redakce po nástupu přisoudila i Eduardu Bassovi či Karlu Čapkovi (Penkalová 2011: 133). Renomé těchto autorek jim zajišťovalo externí spolupráci s dalšími periodiky (Fantová a *Přítomnost*, Jílovská a Jesenská a *Pestrý týden*, Fastrová a *Světozor* atd.). I v kmenových denících pak texty novinářek z ženských rubrik často vycházely i na prestižní titulní straně.

ve svém deníku *New York World* Joseph Pulitzer, byla určena právě ženám. Šlo o pravidelnou rubriku – takzvanou *ženskou stranu* (*women's page*), která začala vycházet v roce 1894 pod vedením zkušené novinářky Jane Cunninghamové Crolyové,¹⁰ známé pod pseudonymem Jennie June. Pulitzerovu ženskou stránku, věnovanou po vzoru úspěšných dámských časopisů hlavně módě a vedení domácnosti, začaly brzy kopírovat další listy nejen ve Spojených státech,¹¹ ale i v Evropě,¹² kde vlivný trend nové žurnalistiky postupně proměnil styl a vzhled velké části moderních deníků (Sloan – Parcell Mullikin 2002: 89).

V českém prostředí trvalo ve srovnání se zahraničím mnohem déle, než se první z česky psaných deníků k zavedení rubriky pro ženy odhodlal. Pionýrem se v tomto smyslu stal oblíbený konzervativní deník *Národní politika*, který vycházel samostatně od roku 1884.¹³

Tento list už od přelomu století experimentoval s různými podobami nedělní zábavné přílohy, která začala vycházet spolu s oblíbeným inzertním oddílem *Malý oznamovatel*. Díky drobné inzerci, která se hojně četla, náklad nedělního vydání *Národní politiky* trvale stoupal a tento trend později podpořila i zábavná příloha. Právě na jejích stránkách se v březnu 1907 objevila nová rubrika určená převážně ženám – *Modní přehled*. Vedla ji Olga Fastrová, která po celou dobu svého téměř třicetiletého působení v *Národní politice* používala šifru Yvonna.

O pět let později, roku 1912, svou rubriku o módě začaly pod vedením Františky Svobodové-Tůmové¹⁴ tisknout také *Národní listy*, a další redakce si novinku osvojily po roce 1918. Ženská rubrika začala být v moderních novinách nezbytností – stejně jako sportovní zpravodajství nebo další zájmové přílohy. Postupně ji tak začaly tisknout všechny velké tituly bez ohledu na politické zaměření – nezávislé *Lidové noviny*, českožidovská *Tribuna*, národněsocialistické *České slovo*, vládní *Prager Presse* nebo i sociálnědemokratické *Právo lidu*.

Šéfredaktoři si přitom uvědomovali, že právě kvalitně vedená rubrika pro ženy jim může přinést popularitu i nové čtenáře. Arne Laurin,¹⁵ jenž ve 20. letech vedl *Prager Presse*, to v roce 1932 formuloval následovně: „Doufám, že zase rubriku modní rozšířím na 4 sloupce, přec jen se tam toho mnoho nevejde a nechtěl bych, aby mi jednou kdokoliv vyčetl, že jsem právě této rubrice nevěnoval dosti pozornosti.“¹⁶

10 1829–1901, spisovatelka, učitelka žurnalistiky a zakladatelka prvního ženského novinářského klubu (1889). Pracovala pro nejrůznější periodika včetně ženských časopisů, byla newyorskou dopisovatelkou regionálních listů a také editorkou.

11 Prvním následovníkem byl konkurenční Hearstův deník *New York Evening Journal*, kde ženskou stranu od roku 1898 vedla Marie Manningová (1872–1945).

12 Průkopníkem byl v tomto smyslu v Evropě lord Northcliffe, který ve svém populárním deníku *Daily Mail* zavedl takzvanou magazínovou stranu. Northcliffe dokonce v roce 1903 rozjel celý novinový titul určený přímo ženám – *Daily Mirror*. Pokus ale ztroskotal na malých prodejích a noviny v roce 1905 přestaly vycházet.

13 Bibliografie Národní knihovny v Praze. Katalogizační záznam číslo 001282090.

14 1886–?, jako stálá redaktorka pracovala od roku 1912 pro *Národní listy*, nejprve psala pod šifrou Heda pro módní hlídku, ve 20. letech pak pod šifrou FHS referovala o nových filmech a vedla nedělní přílohu.

15 1889–1945, novinář. Od roku 1908 externě spolupracoval s českožidovským týdeníkem *Rozvoj*, psal také pro čtrnáctideník *Divadlo*. V letech 1919–1920 byl zástupcem šéfredaktora v nově založeném deníku *Tribuna*, od roku 1921 pak vedl německojazyčný deník *Prager Presse*, a to až do jeho zániku v roce 1938.

16 Památník národního písemnictví, Praha. Literární archiv (dále jen LA PNP). Fond Arne Laurina. Korespondence odeslaná – Wattersonové Zdeně. Dopis z 15. 8. 1932.

2. Rubrika pro ženy v Lidových novinách

Lidové noviny, založené roku 1893 v Brně Adolfem Stránským, vycházely v době vzniku Československa už bezmála 25 let a patřily k deníkům s největším renomé.¹⁷ Vyráběly a tiskly se na Moravě, šlo ale nikoli o regionální, nýbrž celostátní deník, do něž už od počátku 20. století přispívala řada novinářských osobností a známých literátů.

Tehdejšího šéfredaktora *Lidových novin* Arnošta Heinricha,¹⁸ jako známého inovátora, rubrika pro ženy bezpochyby zajímala (Golombek 1944: 82–111). Dobře věděl, že kvalitně vedená ženská stránka může novinám přivést nové čtenáře a zejména čtenářky – jak už dříve ukázal příklad *Národní politiky*, která měla na svou ženskou rubriku velký, i když z určité části zároveň kritický ohlas (Penkalová 2011a: 39; Skálová 2006: 44–51). Současně tušil, že čtenářská obec *Lidových novin* má svá specifika a že i psaní ve společenské rubrice musí mít určitou úroveň, aby zájem o noviny neochladl mezi intelektuálnějším publikem. Vsadil proto zpočátku na spolupráci s dlouholetým pařížským dopisovatelem Richardem Weinerem.¹⁹

Weiner psal o módě výhradně pod pseudonymy, zprvu, od roku 1919, jako Šehereza-da, od roku 1921 až do 30. let pak jako Filína. Už počátkem 20. let však redakce začala tisknout také jednotlivé články o módě z pera pražské redaktorky, která byla blíže domácímu dění. Nakonec noviny došly k závěru, že rubrika musí mít svou vedoucí, která bude koordinovat spolupracovníky a sama psát. Volba padla na mladou novinářku a překladatelku Marii Fantovou, která do pražské redakce nastoupila v roce 1922, se zkušenostmi získanými v deníku *Tribuna*.

Právě Fantová ženskou rubriku vybudovala zcela od základů. V debatách s šéfredaktorem Heinrichem ji rozšířila až na celou stranu, prosadila obrázky, pevný titul a pravidelné umístění v nedělní příloze (Penkalová 2011a: 106–108). Poté, co více než rok obsah zajišťovala sama, se jí podařilo dát dohromady stálý okruh externích spolupracovníků a spolupracovnic a rubrice vtiskla nezaměnitelný charakter díky svému fejetonistickému talentu. Její vyhledávané články²⁰ sice pojednávaly tak či onak o módě, rodině nebo domácnosti, vyčnívaly ale nad průměr dobové produkce jazykovou vynalézavostí, vtípem, ironií a myšlenkovou odvahou. Právě především svým nezaměnitelným stylem bojovala Fantová o čtenáře s konkurentkami z dalších deníků – s Milenou Jesenskou z *Národních listů*, Olgou Fastrovou z *Národní politiky*, Stašou Jílovskou z *Tribuny* či Vilmou Meisnerovou²¹ z *Práva lidu*.

17 Alespoň to vyplývá z přízně, již se noviny těšily v intelektuálních a uměleckých kruzích. Dokladem budiž například vyjádření předního literárního kritika Václava Černého. „Již z dob svého zakladatelského organizátora, výborného brněnského Heinricha byly Lidovky naším nejlepším denním listem, měly – jediné u nás – úroveň světovou, byly u nás tím, čím v Anglii Times, v Paříži Journal des Débats nebo Le Temps, ve Švýcarsku Neue Zürcher Zeitung, v Německu Frankfurter Allgemeine, v Itálii Corriere della sera... Ve své slavné době Lidovky představovaly dosažitelný vrchol českého denního listu, dějiny naší žurnalistiky neobsahovaly nic srovnatelného od časů Havlíčkových a prvních ročníků *Národních listů*, a nic srovnatelného od té doby. České vzdělanectvo bez rozdílu politických nuancí čtlo je šmahem, platily za výstavní skříň naší národní intelektuální úrovně.“ (Černý 1994: 335–336).

18 1880–1933, novinář a dlouholetý šéfredaktor *Lidových novin*. Absolvoval gymnázium a nedokončil studia práv na pražské univerzitě. V letech 1902–1904 byl redaktorem *Času*, od roku 1905 pracoval v *Lidových novinách*, zprvu jako řadový redaktor a pražský dopisovatel, posléze jako vedoucí redaktor vydání a od roku 1919 jako šéfredaktor. Z *Lidových novin* nakrátko odešel v roce 1927, kdy se stal šéfredaktorem deníku *Tribuna*, který však už následujícího roku zanikl. Roku 1929 se Heinrich vrátil do vedení *Lidových novin* a deníku šéfoval až do své smrti.

19 1884–1937, spisovatel, novinář. Začínal roku 1912 v deníku *Samostatnost*, od roku 1913 spolupracoval s *Lidovými novinami* jako pařížský zpravodaj.

20 O tehdejší popularitě svědčí knižní výbor, který vyšel už v roce 1925 v nakladatelství Aventinum (Ma-Fa 1925).

21 1893–1949, novinářka, spisovatelka. Ženskou rubriku v *Právu lidu* vedla od roku 1922.

„Její sloupky z Lidovek [...] působí výborně. Oddychnete si při tom a oživnete. Jsou to projevy se všech stran živého, dobře pozorujícího, vtipného, chtivého a schopného člověka, kterému nikdy nedochází látka, nápad, legrace; při tom je to upřímné, nijak se to nevtírá svou zábavností a běží to radostí z vlastní verry,“ napsala ve své recenzi o Fantové spisovatelka Marie Pujmanová (Pujmanová 1925).

Kariéra Marie Fantové, která autorsky vystupovala po šifrou Ma-Fa, byla v polovině 20. let díky úspěšnému angažmá v *Lidových novinách* na vzestupu. Sama novinářka ale stejně jako mnoho jejích soupeřek postupně ztrácela motivaci, protože v redakci jí byla stále napevno přisouzena pouze rubrika pro ženy a vyhlídky na postup v redakční hierarchii byly jen malé.²² Po polovině 20. let se navíc u Fantové začala projevovat velká únava z referování o stále stejném koloběhu témat, která byla pro novinářky v rubrikách pro ženy nanejvýš typická (Penkalová 2011a: 175).

Jak Fantová, tak například Jesenská, Jílovská nebo Wattersonová začínaly své rubriky vést s obrovským zápalem, energii a touhou změnit je v prestižní součást novin, nedokázaly se však vymanit hlavnímu redakčnímu zadání. Redaktorky měly vést stranu pro ženy, na níž budou hrát prim témata považovaná za „ženská“, pojednaná střídme a pokud možno bez kontroverzí. Pokud redaktorky – které měly bez výjimky nadprůměrné vzdělání a pohybovaly se v kruzích prvorepublikové kulturní smetánky – přišly s ambicemi povznést úroveň své rubriky například díky literárním textům, odborným pojednáním nebo zpracování ožehavých témat, byly většinou vedením odkázány do patřičných mezí.²³ Jejich denním chlebem tak zůstalo psaní o módních trendech, péči o domácnost a rodině, což se jim často po letech zajídalo.

„Nuže, mne posedla tato nezadržitelná touha se přiznat [...] k tomu, že na své celé módněreferentské řemeslo nevěřím. Nevěřím, že má smysl vykládat o módě, nevěřím, že vám to může pomoci, nevěřím, že vás to může změnit, nevěřím, že je to důležité,“ napsala Fantová v *Lidových novinách* už v roce 1924 (Fantová 1924). O čtyři roky později dodala: „Připadá mi, že se z ubohého cliché: móda, domácnost, pěstování pleti, rady a pokyny již vylouklo dosti kapitálu a že by se už konečně mělo o všem tom mlčet.“ (Fantová 1928). Mlčet však nebylo dovoleno, a tak Fantová svou tvůrčí únavu řešila stále menším pracovním nasazením, které nakonec vyústilo ve velkou personální krizi s dalekosáhlými důsledky.

3. Spor o odchod Marie Fantové z *Lidových novin*

Marie Fantová čelila od roku 1927, kdy *Lidové noviny* začal jako šéfredaktor vést K. Z. Klíma,²⁴ tlaku, aby svou ženskou rubriku reformovala. Rubrika v této době prošla výraznými grafickými a obsahovými změnami a bylo z nich zřejmé, že se vedení deníku snažilo prosadit koncept obsahově pestřejší a rozsáhlejší rubriky spíše společenského typu. Kromě standardních textů tematicky zaměřených na módu, domácnost a rodinu, se začalo objevovat větší množství humoristických sloupků, fejetonů a cestopisných reportáží, což dává tušit, že novinám šlo o nový koncept rubriky, která by svým charakterem přitahovala nejen ženy, ale i muže (Penkalová 2011a: 115–117).

22 Existence tzv. skleněného stropu, do nějž prvorepublikové novinářky při budování své kariéry narážely, byla důsledkem přetrvávajících stereotypů ve vnímání ženských rolí, s nimiž se potýkaly nejen publicistky, ale i ženy v mnoha dalších kvalifikovaných profesích. (Penkalová 2011b: 41–43).

23 V tomto smyslu se o podobě ženské rubriky přela například Milena Jesenská s vedením *Národních listů* či Zdena Wattersonová s šéfredaktorem *Prager Presse* (Penkalová 2011a: 151–153).

24 (1883–1942, novinář, šéfredaktor. Začínal po roce 1902 jako vídeňský parlamentní zpravodaj. Psal pod šifrou *Kazetka*, v *Lidových novinách* byl jedním z autorů oblíbené humoristické rubriky *Pražský film*. V letech 1910–1911 vedl *Videňský deník*, šéfredaktorem *Lidových novin* byl v letech 1927–1929 a 1939–1942, v letech 1930–1939 vedl *České slovo*.

Oba Klímovy pokusy nastartovat rubriku v nové rozšířené podobě ale velmi rychle ztroskotaly a rubrika se zase vrátila ke svému obvyklému standardu. Ačkoli nemáme žádné přímé vysvětlení tohoto dvojího neúspěchu, lze se domnívat, že ho šéfredaktor připisoval vedoucí redaktorce Marii Fantové. Každopádně se Klíma už v roce 1927 začal poohlížet po nové řídicí redaktorce, která by jeho rozvrh dokázala naplnit.

Práci nabízel například Mileně Jesenské, která však nabídku napoprvé odmítla, a tak se nakonec novou redaktorkou *Lidových novin* stala novinářka Olga Vojáčková-Jančová. Ačkoli tato publicistka se zkušenostmi z ženských časopisů nepostrádala organizační talent, chyběl jí autorský esprit a schopnost přilákat další přitažlivé externí autory, takže šéfredaktor po dvou letech, na jaře 1929, řešil stejný problém – jak rubriku oživit, komu svěřit její vedení a jak získat další interní autorku k Marii Fantové, která se potýkala s tvůrčí krizí a žádala šéfredaktora o delší volno.

Shodou okolností došlo na jaře 1929 k tomu, že šéfredaktor Klíma konečně získal pro *Lidové noviny* Milenu Jesenskou. Ta procházela v domovských *Národních listech* podobnou tvůrčí krizí jako Marie Fantová a její chuť opustit pravicový deník ještě zesílila poté, co v létě 1928 začaly její dlouhodobé zdravotní problémy jako následek porodu. Jesenská byla měsíce upoutaná na lůžko a vedení rubriky v *Národních listech* musela předat své spolupracovnici Nastě Papáčkové.²⁵ Když se chtěla naplno vrátit, rozhodlo se vedení novin místo redaktorky ženské rubriky obsadit někým jiným.²⁶ Přestup do *Lidových novin* pro ni proto tehdy byl nejen z finančních, ale i ideových důvodů nanejvýš vítaným východiskem.

V dubnu 1929, kdy Jesenská podepsala s *Lidovými novinami* smlouvu, se ale Marie Fantová – dosavadní tvář ženské rubriky – definitivně rozhodla vzít si kvůli zdravotním a rodinným problémům neomezeně dlouhé volno. Z pohledu čtenářů to tedy vypadalo tak, že jedna redaktorka z týdne na týden zmizela a ve funkci ji náhle nahradila jiná, její dosavadní konkurentka. Tato personální výměna vyvolala pozornost, kterou dnes už těžko chápeme. Překvapivé angažmá dvou dosavadních profesních rivalek v témže podniku bylo důvodem spekulací, že Ma-Fa se stala obětí intrik, na nichž měla Jesenská svůj podíl.

„Nemine den, abych neslyšela od někoho, jak jsem vyštvala ubohou Ma-Fu z *Lidových novin*. Nevím si s tím rady. Kdyby to bylo mezi rokem a za normální situace, odešla bych z *Lidovek* ihned,“ postěžovala si Jesenská v dubnu 1929 v dopise bývalému kolegovi Miroslavu Ruttemu (Wagnerová 1998: 136). V témže dopise se Jesenská Ruttemu snažila okolnosti nástupu ke konkurenci vysvětlit, což dobře ilustruje napjatou situaci, v níž se kvůli odchodu do *Lidových novin* nacházela.

„Když jsem dostala výpověď v *Národních listech*, zeptala jsem se Ma-Fy, má-li něco proti tomu, abych se ucházela o místo pí. Vojáčkové. Uznáte, že je to dotaz trochu groteskní, protože jsem nikdy nechtěla být ustanovena na jejím místě a chtěla jsem dělat v listě práci, kterou ona, Ma-Fa, nejen nedělala, ale nechtěla dělat,“ napsala Jesenská (Wagnerová 1998: 132). Na jiném místě se ke stejné věci vrátila znovu. „Ucházela jsem se o práci, která nebyla prací její, jen v novinách leží vedle její práce. Ucházela jsem se o práci, kterou ona odmítla dělat a odmítala soustavně asi čtyři roky dělat, a kterou potřebuji mít udělanou. Ucházela jsem se o práci na jiném místě, kterou ona dělat nechtěla, a přece jsem se dřív, než jsem se o ni ucházela, zeptala, nemá-li nic proti tomu, abych

25 Biografická data neznámá, překladatelka, novinářka. Přispívala do *Národních listů*, od roku 1929 byla redaktorkou časopisu *Eva*.

26 *Národní listy* v roce 1929 místo vedoucí ženské rubriky obsadily Martou Russovou (1888–1963). Tato novinářka, která předtím získávala zkušenosti v deníku *Venkov* a především v časopise *Hvězda* (1926–1929), pak pro tento deník pracovala až do roku 1941.

pracovala do téhož listu jako ona [...] K. Z. Klíma jistě si to tak představoval, že nás bude mít obě a tím že dá dohromady poměrně slušnou ženskou hlídku. Proč bychom nemohly psát dvě, když máme obě svoji vykázanou práci? “ (tamtéž)

Dopis Marie Fantové šéfredaktoru Klímovi, který se mi podařilo najít v Moravském zemském archivu,²⁷ interpretaci Mileny Jesenské potvrzuje. Ma-Fa v tomto konfliktu nebyla v pozici oběti. *Lidové noviny* s ní chtěly dál spolupracovat – ona ale toužila po odpočinku a nástup Jesenské nevnímala úkorně. „Celá tato historie plná omylů (hlavně budoucích ze strany publika, kterému nikdy ani Vy ani já nevymluvíme, že jste mne z *Lidových novin* nevyhodili) vznikla z toho, že jsem se v říjnu dala Vámi přemluvit a zůstala dál v *Lidovkách*, když jsem dobře cítila, že si mám aspoň na půl roku ode všeho psaní oddechnout. Jsem potrestána za svou slabost tím, že se přímo bizarní shodou okolností dostavil u mne moment naprosté neschopnosti ve chvíli, kdy do *Lidovek* nastupuje Milena,“ napsala Fantová dva dny předtím, než Jesenská ženskou rubriku v *Lidových novinách* převzala.

4. Módní hlídka pod vedením Mileny Jesenské

Ačkoli vášně kolem nástupu Mileny Jesenské do *Lidových novin* brzy utichly, ukázal se způsob, jakým nová redaktorka důrazně a rychle změnila podobu ženské rubriky, poněkud nešťastným. Už její první článek s názvem *Pro koho píšeme o módě do novin*, který vyšel 14. dubna 1929, naznačil, kudy se bude psaní pro ženy v tomto deníku nově ubírat.

Jesenská byla zcela jiným autorským typem než Fantová – její zbraní nebyl vtíp a ironie, ale pedagogická naléhavost, osvětový tón a zaujetí. V nezávislých *Lidových novinách* mohla také spíše dát průchod svým výrazně levicovým názorům – ty totiž v pravicových *Národních listech* uplatnit nemohla. Ve zmiňovaném dubnovém článku zešíroka psala o vkusu, o smyslu pro krásu a dospěla přitom k závěru, že jím disponují spíše obyčejní lidé než dámy z vyšších vrstev, které se podle ní nechají bezhlavě vláčet trendy. Ačkoli v zásadě měla Jesenská pravdu v tom, že ženské rubriky jsou určeny čtenářkám ze střední třídy, dostala se svými jízlivými útoky na adresu boháčů na radikálně levicovou půdu. „Módní hlídka v novinách je pro lidi, kteří milují krásné věci a nemají na ně. Jen takoví lidé dělají kulturu. Jen takoví lidé jsou průbojní, mají výraz, jsou odvážní v projevu a jsou cudně umírnění,“ napsala (Jesenská 1929a). Takové názory rozhodně nebyly v souladu s redakční politikou programově nezávislých *Lidových novin* a Jesenská z nich ani později neslevila.

Další problémy se začaly kupit hned vzápětí. První velkou překážkou redakční práce byla její pokračující nemoc. Na jaře 1929 odjela nová redaktorka léčit své ortopedické obtíže do lázní ve slovenských Piešťanech, kde oproti původním předpokladům zůstala až do podzimu – tedy několik dlouhých měsíců. Šéfredaktor Klíma, který ji angažoval zejména proto, aby získal spolehlivou organizační sílu, najednou měl novinářku vzdálenou několik stovek kilometrů, která všechny úkoly musela vyřizovat korespondenčně. A korespondenčně se pouštěla i do hádek s vedením, které sice tlačilo na zvyšování úrovně rubriky, zároveň ale paradoxně prosazovalo názor, že rubrika pro ženy je standardní součástí novin, na niž by bylo škoda plýtvat texty renomovaných autorů.

V květnu 1929 Jesenská kupříkladu kritizovala šéfredaktora za to, že článek spisovatelky Marie Pujmanové zařadil nikoli do ženské rubriky, pro niž byl objednan, ale na titulní stranu jako fejeton. K. Z. Klímovi napsala: „Chtěla jsem prorazit tu pověru, že musí být ženská hlídka blbá žvástanina v novinách. Chci tam přivést ženské, které něco dovedou a chci tam mít slušné články, ankety a i od mužů články. Mám tu článek od arch. Fuchse

27 Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond *Lidové noviny* Brno (G426), karton 89, korespondence Fantová, M. Dopis z 12. 4. 1929.

do svoji ženské hlídky. Nemusí tam být jen recepty a ruční práce, třebaže to bylo první, co jsem tam obstarala. Má tam být odevšeho pro každou ženu vůbec, kritiky, zábavné články, o ženském sportu, o všem možném. Jakmile tam několikrát seženu pěkné jméno, bude tam brzy psát každý a já chci udělat docela nový typ ženské hlídky a nechat těch vzorů Pražanky.²⁸ Ale Vy mi, milý pane šefredaktore, vyzerete všechno pěkné do listu.“²⁹

Rubrika pro ženy se pod vedením Mileny Jesenské podstatně změnila – tak výraznou změnu ale mohli vnímat pouze ti čtenáři *Lidových novin*, kteří dosavadní práci této redaktorky neznali. Jesenská totiž pro nového zaměstnavatele pouze adaptovala koncept, který od roku 1923 prosazovala v *Národních listech*. Pokud se podíváme na její ženskou stránku v *Národních listech* a *Lidových novinách*, nevidíme významnější rozdíl. V obou denících tatáž témata, stejný důraz na životní styl a propagaci avantgardní architektury, stejný zájem o tělesnou kulturu podpořený například seriálem o domácím cvičení z pera tanečnice Milči (Milady) Mayerové.³⁰ I v *Lidových novinách* Jesenská dál organizovala ankety, kterými se už dříve proslavila, a kompletně obnovila také okruh svých přispěvatelů, do nějž kromě Mayerové patřila například Jaroslava Vondráčková,³¹ Mica (Marie) Weatherallová³² nebo Ema Řezáčová.³³

K. Z. Klíma tuto skutečnost neviděl jako problém, Jesenská ale se svým přístupem narazila u staronového šefredaktora Arnošta Heinricha. Ten se do *Lidových novin* vrátil v září 1929, a vystřídal tak Klímu, který odešel šéfovat *Českému slovu*. Návratem Heinricha ztratila Jesenská svého hlavního zastávce. Nový šefredaktor navíc hleděl na Klímovy změny v nedělní rubrice kriticky a nahrazení Marie Fantové Jesenskou považoval za chybu.

Vyplyvá to například z jeho korespondence s Eduardem Bassem. V nedatovaném dopise (pravděpodobně z počátku 30. let) Heinrich píše: „Nevím, zda se na nás zlobí Zd. Kratochvíl. Ono to s ním tenkrát už nešlo, ale nezlobí-li se, časem by se mohl objevit pro zpestření programu. Stejný poměr bych chtěl mít k Ma-Fě – té jsme ostatně nic neudělali. Ovšem nikdo neví, kdy překoná své krise. Ale nerad bych ji viděl jinde. Taky s Hoffmeisterem jsme, tuším, něco sjednali o další spolupráci. Tihle lidé byli pro nás zkažení jen pitomou politikou tehdejšího vedení listu, na nové platformě by pro nás nemuse-li být úplně ztraceni.“³⁴

Heinrich se tedy nerozpakoval označit Klímovy kroky za „pitomou politiku“ a některé důsledky této politiky chtěl napravit. Výkony Mileny Jesenské ho nepřesvědčily a už začátkem roku 1930, kdy pracovala pro *Lidové noviny* teprve necelý rok, začal pomýšlet na to, že jí dá výpověď. Eduardu Bassovi napsal: „S pí Milenou jsem odhodlán se o příštím kvartále rozloučit. Nevím, proč by jí LN platily pensí za práci, kterou vykonala pro Národní Listy. Ať si jí vezme Klíma.“³⁵

28 Jesenská zde naráží na populární ženský týdeník *Pražanka*, jednu z regionálních mutací titulu *List paní a dívek*, který byl ve své době považován za symbol nenáročného čítiva pro lidové vrstvy.

29 Dopis z 19. 5. 1929 uchovává Moravský zemský archiv v Brně. V roce 2005 jsem tento dopis našla v osobní složce Marie Fantové (Lidové noviny Brno – G426, karton 37/04) a opsala jej. Fond však prošel inventarizací a při návštěvě v roce 2012 už v této složce dopis nebyl, nepodařilo se mi jej dohledat ani ve složkách Mileny Jesenské.

30 1901–1977, tanečnice a choreografka.

31 1894–1986, textilní výtvarnice, publicistka, spisovatelka.

32 1897–1972, překladatelka, publicistka.

33 1903–1977, spisovatelka, publicistka.

34 LA PNP. Fond Eduarda Basse. Korespondence přijatá – od Heinricha, Arnošta. Řeč je o kreslíři a karikaturistovi Zdeňku Kratochvílovi (1883–1961) a spisovateli a malíři Adolfu Hoffmeisterovi (1902–1973).

35 LA PNP. Fond Eduarda Basse. Korespondence přijatá – od Heinricha, Arnošta. Nedatováno, pravděpodobně počátek roku 1930.

Lapidárně takto shrnul fakt, o kterém jsme se už zmínili – že Jesenská v *Lidových novinách* dál tiskla rubriku, kterou už předtím připravovala pro konkurenční pravcový deník. Za výpovědi ale stály i další důvody. Životopisci Mileny Jesenské vytrvale opakují, že novinářka skončila kvůli tomu, když pod pseudonymem zveřejnila kontroverzní články o drogách.³⁶ Žádné takové články se mi nepodařilo najít, zato je ale jisté, že Jesenská vedení rozčilila svými protifeministickými názory, jež vyvolaly masový odpor ženských spolků.

„Hodlám dát 15 t.m. výpověď pí Mileně. Ona se našim dispozicím nepřizpůsobí a takto ji nemůžeme potřebovat. Ke všemu máme ještě ten organisovaný bojkot pokrokových žen pro její články. Neuhýbám teroru a neuhnu ani tomuto teroru, ale abych měl patálie se ženskými pro přílohu, která má ženské novinám získávat a k nim je připoutávat, to je mi hloupé,“ napsal v červnu 1930 Heinrich Eduardu Bassovi.³⁷

Termínem *pokrokové ženy* se označovaly příslušnice liberálních ženských spolků, které sdružovaly ženy bez ohledu na politickou příslušnost. „Pokrokářky“ obecně usilovaly o rovnoprávnost žen ve společnosti i v soukromém životě a mezi jejich přední představitelky patřila ve 20. letech například zakladatelka *Ženské národní rady* a později senátorka Františka Plamínková.

Právě Plamínková a její souputnice dlouhodobě nesouhlasily s názory Mileny Jesenské, které připadal boj za emancipaci směšný a překonaný. Z jejího pohledu ženy už emancipované byly a pokrokářky viděla zcela v intencích mužských kliše jako neuspokojené ošklivky, jež se derou o místo, které jim nepřísluší. „Mluvit dnes o emancipaci je trochu směšné. Vedle průkopnic o ženskou emancipaci vyrůstá skutečně emancipovaná generace, pravíme vedle, poněvadž tato generace s průkopnicemi v ničem ani ideově, ani životně nesouvisí,“ napsala Jesenská už roku 1925 (Jesenská 1925). Když se posléze přidaly výpady proti „obryleným modropunčochářkám“,³⁸ přední zástupkyně spolků začaly *Lidové noviny* ostře kritizovat a Heinrichovi to pochopitelně nebylo po chuti.

Naposledy se šifra Milena na stránkách *Lidových novin* objevila 1. června 1930, kdy vyšel článek *Dvě radosti letních prázdnin*. Tou dobou administraci deníku nepříjemně zaměstnávaly také dluhy Mileny Jesenské a korespondence se soudy, které na její plat nařídily několikerou exekuci.³⁹ Pak už ale rubriku definitivně převzala nová vedoucí redaktorka Míla Tilschová⁴⁰ píšící pod šifrou I.t.

5. Závěr

První desetiletí po vzniku Československa bylo pro česká tištěná média důležitým formativním obdobím, během něž se pokládaly základy jejich budoucího fungování. V denících šlo do jisté míry i o období hledání přiměřené formy a obsahu, přičemž vedle zpravodajství a komentářů hrály důležitou roli i zájmové rubriky. Noviny vzhledem ke svému zaměření a předpokládané čtenářské obci experimentovaly s jejich rozsahem a skladbou; jednou

36 „Když v listě vyjde – pod pseudonymem – její článek o drogách, svědčící o dobré znalosti tématu, je propuštěna. Venkovské čtenáře její otevřený článek pobouřil.“ (Wagnerová 1996: 130). Totéž zmiňuje také Jaroslava Vondráčková (Vondráčková 1991: 109).

37 LA PNP. Fond Eduarda Basse. Korespondence přijatá – od Heinricha, Arnošta. Nedatováno, pravděpodobně červen 1930.

38 Viz Jesenská: 1929b, Jesenská: 1930.

39 Viz MZA, fond Lidové noviny Brno (G426), karton 37/014, Jesenská-Krejcarová, Milena.

40 Vl. jménem Ludmila Tilschová (1894–1963), byla snachou spisovatelky Anny Marie Tilschové. Kromě práce pro *Lidové noviny* později vedla rubriku o módě také ve společenské revui *Měsíc* (1932–1941).

z mála rubrik, která se vedle sportu prosadila napříč celým spektrem stranického i nezávislého tisku, přitom byla rubrika pro ženy.

Ve své studii jsem se pokusila doložit, že ženská rubrika nebyla okrajovým jevem ani opomíjeným appendixem svátečních příloh – naopak. Deníky braly rubriky určené primárně čtenářkám – této relativně nové součásti publika – velmi vážně, což je zřejmé hned z několika okolností. Jednak si pro své ženské rubriky vybíraly poměrně vyhraněné, vzdělané a originální autorky, jimž nabídly velkorysé finanční ohodnocení, a to v době, kdy byly ženy v deníkové redakci velmi vzácným zjevem. Vedení novin, včetně šéfredaktorů, se pak významně zapojovalo i do debat o tom, jak by tyto rubriky měly vypadat a jakým směrem by se měly vyvíjet.

V případě *Lidových novin* je zcela zřejmé, že šéfredaktoři (jak Heinrich, tak Klíma) se rubrikou intenzivně zabývali a že jim jistě nebyla lhostejná. Kdyby šlo o méně významnou součást deníku, neriskovali by roztržky s kmenovými redaktory a neplýtvali energií na (často marné) pokusy o její vylepšení. Evidentně si také byli vědomi, že psaní o „ženských záležitostech“ je velmi populární a že je nástrojem konkurenčního boje. Z toho, jak velmi neolibě nesl Arnošt Heinrich angažmá Mileny Jesenské, která do *Lidových novin* přesadila koncept vytvořený v *Národních listech*, a připravila je tak o rozpoznatelný charakter, to vyplývá nadmíru jasně.

Ženské rubriky byly důležité i pro profesní kariéry jednotlivých žurnalistek, které ale zároveň svůj úkol v nich vnímaly často rozporuplně. Viděly je sice jako příležitost, jak získat relativně prestižní a tvůrčí práci, jejich autorské ambice (rozhodně v případě Fantové a Jesenské) nicméně byly vyšší. Ženské rubriky jim v tomto smyslu poskytly pevně omezený prostor, kde se z pochopitelných důvodů nepřipouštěly obsahové ani formální experimenty. To byl nakonec jeden z důvodů, proč zmiňované redaktorky práci v těchto rubrikách opustily.

Jesenská se po odchodu z *Lidových novin* začala věnovat nenedíkové publicistice, na počátku 30. let nejdříve v levicových periodikách *Svět práce* a *Tvorba*, později se etablovala jako reportérka v týdeníku *Přítomnost*. Fantová svět žurnalistiky opustila úplně, po odchodu z redakce *Lidových novin* se zaměřila na autorské psaní a překlady. Na jejich místa nastoupily novinářky, které už koncept rubriky nemusely vymýšlet, protože byl dán. Jejich úkolem už bylo pouze naplňovat zadání a nerevoltovat, což pro Martu Russovou a Ludmilu Tilschovou nebyl problém. V *Národních listech*, respektive *Lidových novinách* obě redaktorky pracovaly po celá 30. léta.

Ediční poznámka: Texty citované z archivních pramenů ponechávám v původním znění i se specifickými odchylkami od současné pravopisné normy.

Mgr. Lenka Penkalová, PhD. (1979) je absolventkou magisterského a postgraduálního studia na Katedře mediálních studií FSV UK. Dlouhodobě se věnuje zejména dějinám tištěných médií první republiky. Pracuje v zahraniční redakci ČTK. Předkládaná studie vychází z její doktorské práce s názvem *Rubriky pro ženy v denním tisku 20. let 20. století a jejich autorky: Olga Fastrová, Marie Fantová, Milena Jesenská, Staša Jílovská a Zdena Wattersonová*, která byla obhájena v roce 2011.

E-mail: lenka.penkala@email.cz

Literatura

- Černý, Václav. 1994. *Paměti I (1921–1938)*. Brno: Atlantis.
- Fantová, Marie. 1924. „Módní referát?“ Pp. 13. in *Lidové noviny*, 32 (425), 24. 8. 1924.
- Fantová, Marie. 1928. „O ženských časopisech.“ Pp. 18 in *Lidové noviny*, 36 (573), 11. 11. 1928.
- Golombek, Bedřich. 1944. *Dnes a zítra*. Brno: Lidové noviny.
- Jesenská, Milena. 1925. „Hubená a štíhlá.“ Pp. 12 in *Národní listy*, 65 (132), 3. 5. 1925.
- Jesenská, Milena. 1929a. „Pro koho píšeme o módě do novin.“ Pp. 24 in *Lidové noviny*, 37 (191), 14. 4. 1929.
- Jesenská, Milena. 1929b. „Křik po samostatnosti.“ Pp. 30 in *Lidové noviny*, 37 (542), 27. 10. 1929.
- Jesenská, Milena. 1930. „Kniha, kterou musí každá žena číst.“ Pp. 18 in *Lidové noviny*, 38 (124), 9. 3. 1930.
- Ma-Fa. 1925. *Lidé, Praha a svět*. Praha: Aventinum.
- Penkalová, Lenka. 2004. *Novinářka Marie Fantová – Ma-Fa a rubriky pro ženy v denním tisku ve 20. letech 20. století*. Magisterská práce. Praha: FSV UK.
- Penkalová, Lenka. 2011a. *Rubriky pro ženy v denním tisku 20. let 20. století a jejich autorky: Olga Fastrová, Marie Fantová, Milena Jesenská, Staša Jílovská a Zdena Wattersonová*. Doktorská práce. Praha: FSV UK.
- Penkalová, Lenka. 2011b. „Život volné novinářky za první republiky: Zdena Wattersonová (1890–1980).“ Pp. 41–48 in *Česká novinářka. K postavení a obrazu novinářek v českých médiích*. Ed. Jiráček, Jan – Köpplová, Barbara – Wolák, Radim. Praha: Portál.
- Pernes, Jiří. 1993. *Svět Lidových novin 1893–1993*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Pujmanová-Hennerová, Marie. 1925. „Marie Fantová: Lidé, Praha, svět.“ Pp. 9 in *Tribuna*. 29. 11. 1925.
- Skálová, Veronika. 2006. *Olga Fastrová (1876–1965). Životopis české novinářky*. Magisterská práce. Brno: FSS MU.
- Sloan, David – Parcell Mullikin, Lisa (eds.). 2002. *American Journalism: History, Principles, Practices*. North Carolina: McFarland.
- Vondráčková, Jaroslava. 1991. *Kolem Mileny Jesenské*. Praha: Torst.
- Wagnerová, Alena. 1998. *Dopisy Mileny Jesenské*. Praha: Prostor.
- Wagnerová, Alena. 1996. *Milena Jesenská*. Praha: Prostor.

Prameny

- Bibliografie Národní knihovny v Praze. Katalogizační záznam číslo 001282090.
- Moravský zemský archiv, fond Lidové noviny Brno (G426), karton 89, korespondence Fantová, M. Dopis z 12. 4. 1929.
- Moravský zemský archiv, fond Lidové noviny Brno (G426), karton 37/014, Jesenská-Krejcarová, Milena.
- Památník národního písemnictví, Praha. Literární archiv. Fond Arne Laurina. Korespondence odeslaná – Wattersonové Zdeně. Dopis z 15. 8. 1932.
- Památník národního písemnictví, Praha. Literární archiv. Fond Eduarda Basse. Korespondence přijatá – od Heinricha, Arnošta.
- Památník národního písemnictví, Praha. Literární archiv. Fond Eduarda Basse. Korespondence přijatá – od Heinricha, Arnošta. Nedatováno, pravděpodobně počátek roku 1930.
- Památník národního písemnictví, Praha. Literární archiv. Fond Eduarda Basse. Korespondence přijatá – od Heinricha, Arnošta. Nedatováno, pravděpodobně červen 1930.